

Тези XXXVI науково-практичної міжвузівської конференції, присвяченої Дню науки, 12-13 травня 2011 року. – Житомир : ЖДТУ, 2011. – Т.ІІІ. – С. 389-390.

С.389

Савиченко Ольга Михайлівна

кандидат психологічних наук,

старший викладач кафедри соціальної та практичної психології Житомирського державного університету імені Івана Франка Ольга Михайлівна Савиченко

СТРУКТУРА МОТИВАЦІ ДОСЯГНЕННЯ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ СПОРТИВНИХ ЗДІБНОСТЕЙ У ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

Одним із основних чинників розвитку спортивних здібностей вважається мотивація досягнення (Дж. Аткинсон, Б. Кретті, Д. Макклелланд, Р. Найдіффер, Х. Хекхаузен).

Встановлено, що спортсмени вирізняються високим рівнем мотивації досягнення (В. Гошек, М. Ванек, Б. Свобода). Поряд із дослідженнями, в яких мотивація досягнення розглядається як передумова успішного оволодіння спортивною діяльністю, аналізуються й можливості її деструктивного впливу на розвиток особистості (В.І. Моросанова, Р. Найдіффер, В.Й. Степанський). На підставі теоретичного аналізу, зокрема досліджень Х. Хекхаузена, можна стверджувати, що на розвиток спортивних здібностей впливає не стільки висока мотивація досягнення, скільки особливості поєднання її структурних компонентів (потреби в досягненні успіху або в уникненні невдачі, пов'язаних з ними напрямків інструментальної активності, очікування успіху або невдачі, підтримки або перешкод з боку інших людей, переважаючого емоційного стану, реального позитивного або негативного результату, з яким зв'язана самооцінка) з іншими особистісними властивостями, які сприяють або заважають досягненню високих спортивних результатів.

Аналіз результатів емпіричного дослідження дозволив зробити висновок, що, окрім **абсолютних показників мотивації досягнення** (мотив досягнення успіху, мотив уникання невдачі), необхідною умовою розвитку спортивних здібностей є й інші показники, такі як повнота та інтер- й інтраструктурна збалансованість. Щодо **повноти мотивації досягнення**, то у 62,88% кандидатів і майстрів спорту розвинені всі компоненти мотивації (потреби в досягненні успіху або в уникненні невдачі, пов'язані з ними напрямки інструментальної активності, очікування успіху або невдачі, підтримка або перешкоди з боку інших людей, переважаючий емоційний стан, реальний позитивний або негативний результат, з яким зв'язана самооцінка). Натомість у спортсменів-розрядників цей показник сягає лише 34,58%, що може порушувати циклічність мотиваційної регуляції та руйнувати зв'язок між основними етапами регуляційного процесу.

Про **інтерзбалансованість мотивації досягнення** як чинника розвитку спортивних здібностей свідчить те, що у структурі мотивації висококваліфікованих спортсменів представлені як мотив досягнення успіху (69,7%), так і мотив уникання невдачі (30,3%). Натомість у 68,9% спортсменів-розрядників стійко переважає або мотив досягнення успіху (49,6%), або мотив уникання невдачі (19,3%), що обмежує варіативність ресурсів розвитку як у ситуаціях успіху, так і в ситуаціях невдачі. Про **інтраструктурну збалансованість** варто говорити тоді, коли забезпечена повнота мотивації та її інтерзбалансованість. Цей показник відображає не тільки оптимальне співвідношення компонентів мотивації у структурі мотиву досягнення і мотиву уникання невдачі, але й зв'язки цих компонентів з конкретними напрямками та ситуаційними характеристиками розвитку здібностей, такими як розвиток соціальних стосунків, розвиток спортивних умінь, досягнення спортивних результатів, розвиток особистісних якостей.

Дослідження наукової школи Х.Хекхаузена показали, що розвиток мотивації досягнення пов'язаний з формуванням інтегрованої самооцінки на основі самопорівняння та соціального порівняння результатів діяльності. Включення юнаків в експериментальні ситуації **самопорівняння з власними досягненнями** спонукає спортсменів-розрядників до розширення операціонального досвіду, а спортсменів вищих рівнів кваліфікації – до усвідомлення розвитку власних здібностей порівняно з групою однолітків. **Самопорівняння з нормативом** сприяє розвитку цілеспрямованої активності та навичок саморегуляції. Помічено, що при надмірній орієнтації на спортивні нормативи порушується структура ціннісно-мотиваційної регуляції спортсменів: окремі її компоненти, такі як рівень рефлексії, мотиви тощо, можуть втрачати свою регулюючу функцію. Очевидно, саме у юнацькому віці ситуації порівняння з нормативом мають максимально наблизитися до ситуацій порівняння з власними досягненнями. Ситуації **соціального порівняння з суперником** є типовими для спортивної діяльності. І хоча вони актуалізують конфліктні цінності й мотиви спортсменів, все ж структура мотивації та

C.390

структура рефлексії здібностей у них є досить повними. **Соціальне порівняння з узагальненим або персоніфікованим ідеалом** на окремих етапах оволодіння діяльністю виконує різні функції: від формування узагальненого уявлення про вид спорту до прагнення перевершити своїх кумирів в окремих аспектах. Зазначимо, що спортсмени-початківці та спортсмени з посередніми здібностями оцінюють відомих спортсменів та порівнюють себе з ними на основі узагальнених стереотипних уявлень, а критеріями оцінки для досвідчених та висококваліфікованих спортсменів є конкретні вчинки та спортивні результати. У ході експериментального дослідження більша частина спортсменів-розрядників вперше вдалася до детального аналізу поведінки відомих спортсменів (ситуації порівняння з ідеалом для них не є типовими). Натомість спортсмени вищих рівнів кваліфікації доволі часто вдаються до аналізу механізмів досягнення успіху іншими спортсменами.

Слід зазначити, що в цілому експериментальні тренування дозволили актуалізувати окремі групи мотивів у спортсменів юнацького віку. Найбільш повна структура мотивації та рефлексії здібностей виявлена в ситуаціях порівняння з власними досягненнями та в ситуаціях порівняння з ідеалом. Однак, у ситуаціях порівняння з нормативом та порівняння з суперниками були виявлені специфічні для спортивної діяльності поєднання компонентів мотивації та рефлексії, які недостатньо розвинені або ж практично відсутні при порівнянні з власними досягненнями та ідеалом. Таким чином, розвиток спортивних здібностей у юнацькому віці відбувається на основі ситуацій соціального та самопорівняння при домінуванні ситуацій порівняння з власними досягненнями та відомими спортсменами.

Вивчення ситуаційних чинників розвитку мотивації спортсменів дозволило виявити різносторонній вплив **ситуацій успіху та невдачі** на спортсменів різних рівнів кваліфікації. Так, спортсмени-розрядники причинами невдач вважають зовнішні фактори, успішні ж ситуації вони описують, не демонструючи ознак мотивації досягнення, або не описують взагалі. Спортсмени з середнім рівнем спортивних досягнень в обох видах ситуацій проявляють високу активність, спрямовану на досягнення, і вважають їх зовнішньо детермінованими. Нетиповими виявилися протиріччя в мотивації таких досліджуваних: очікування успіху в ситуаціях реальної невдачі та висока активність, спрямована на уникнення невдачі, в ситуаціях успіху. Така поведінка розглядається нами як одна із причин недостатньо успішної спортивної діяльності. Спортсмени вищих рівнів кваліфікації в усіх ситуаціях проявляють високу активність, спрямовану на досягнення. Ситуації успіху вважаються наслідком наполегливої праці, а невдачі змушують аналізувати як внутрішні, так і зовнішні їх причини, викликають негативні емоції, але й розглядаються як передумова та етап майбутніх успіхів. Характерною особливістю розвитку здібностей успішних спортсменів є отримання **підкріплення**, якого вони очікують та яке відповідає загальній меті діяльності. Спортсмени ж низького та середнього рівнів не завжди таке підкріплення отримують, а похвала тренера чи близьких часто не відповідає очікуванням самого спортсмена. Так, наприклад, часто виникає ситуація, коли спортсмен прагне розвинути свої вміння і очікує похвалу за це, а отримує її за окремі особистісні якості. Критика, зауваження, покарання також сприяють розвитку мотиваційної сфери, але обов'язково у належних умовах. Якщо спортсмен хоче розвинути силу волі, а його сварять за погані результати, то навряд чи це стане стимулюючим фактором у розвитку здібностей та мотиваційної сфери, зокрема.

Заняття спортом завжди супроводжуються виникненням певних **емоцій**. Так, для спортсменів більш високого рівня ці емоції, здебільшого, пов'язані з когнітивно-операційним компонентом, тобто задоволення вони отримують від процесу діяльності, від набуття певних умінь і навичок. Натомість, для спортсменів низького та середнього рівня важливим для виникнення емоцій є результат діяльності або не пов'язані зі спортом дії. А оскільки результат діяльності не завжди високий, то спортивна діяльність неуспішних спортсменів часто буває емоційно непривабливою для них. Таким чином, емоційне насичення діяльності може вважатися не лише невід'ємною ознакою спорту, але і одним із факторів розвитку здібностей у цьому виді діяльності.

Таким чином, мотивація спортивної діяльності є складним особистісним утворенням, яке, водночас, детермінується ситуацією діяльності. Поведінка спортсменів визначається рівнем їх спортивних досягнень та набутого досвіду. Досягненню успіхів у спорті сприяє орієнтація на розвиток усіх компонентів здібностей у ситуаціях як соціального, так і самопорівняння.